

POJMOVI EDEB I TERBIJET U DEFINIRANJU ISLAMSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Dina SIJAMHODŽIĆ-NADAREVIĆ

1. Uvod

I vremenu velikih naučnih i tehnoloških dostignuća, modernizacije i različitih izazova pred savremenim čovjekom, pojedinac često nekritički prihvata sve što mu se ponudi. Jedan od najvećih izazova današnjice jest izazov znanja onako kako ga shvata civilizacija Zapada.

Gotovo prije hiljadu godina Gazali je zaključio da je konfuzija u islamskim znanostima uzrokovana ograničavanjem originalnih značenja pojmova. Stoga, kad je riječ o definiranju odgoja i obrazovanja, potrebno je napraviti preciznu selekciju u terminologiji kako bismo ispunili ciljeve i svrhu islamskog odgoja i obrazovanja.

Upravo zbog ovih razloga Syed Muhammad Naquib al-Attas govori o “islamizaciji

znanja”, o definiranju ključnih pojmova, njihovim značenjima i metodu islamizacije znanja.

2. Evolucija pojmova edeb i terbijet tokom povijesti Pojam edeb

Pojam *edeb* je tokom vremena dobivao različita značenja. Evolucija pojma *edeb* ujedno oslikava i razvoj kulture Arapa od predislamskog perioda do danas. U svom najranijem značenju, pojam *edeb* mogao bi se posmatrati kao sinonim riječi *sunna*, u značenju *navike*, *naslijeđenih obrazaca ponašanja*, *običaja*. Ekvivalenat ove riječi u religijskom kontekstu svakako je bila riječ *sunnet* - sunnet Božijeg Poslanika, a.s., kao uzoran primjer koji zajednica treba slijediti.

* U ovom radu u definiranju pojmova edeb i terbijet u kontekstu islamskog odgoja i obrazovanja, vodili smo se pretežno mišljenjem uvaženog profesora Syed Muhammad Naquib al-Attasa. Syed Muhammad Naquib al-Attas (Bogor na Javi, 1931.), profesor na više univerziteta u Svijetu, malezijski je pisac, autor 26 knjiga iz područja filozofije, književnosti i tesavvufa i idjeni utemeljitelj Internacionalnog instituta za islamsku misao i civilizaciju (ISTAC). U svijetu je poznat po sintagmi “islamizacija znanja” i prvi je u savremenom muslimanskom svijetu definirao i objasnio značenja i metod islamizacije današnjeg znanja

Etimologija riječi koju su dali Vol- lers i Nallin u suglasju je sa ovim najranijim značenjem. Saglasni su da je množina ādāb nas- tala iz riječi *de'bun* (دَاب) – *običaj, navika* te da je jednina *edeb* izvedena iz ove množine. Leksiko- grafi pojam *edeb* dovode u vezu sa korijenom *edbun* (اَدْب), što znači *prekrasna stvar* ili *gozba, svečani ručak*.

U svakom slučaju, ovo najranije značen- je pojma *edeb* imalo je etički i praktični značaj i sačuvano je tokom cijelog srednjevjekovnog perioda islamske civilizacije. Tako je *edeb* značio: visoki kvalitet duše, dobar odgoj, obrazovanje, otmjenost, uglađenost, pristojnost. Govori se o edebu pri jelu, piću, odijevanju, edebu u društvu, edebu prilikom diskusije. Napisano je i nekoliko rasprava pod naslovom *Ādāb al-bahs* ili *bahs*, kao i knjige na temu *Ādāb al-ders*, *Ādāb al-ālim wa-l- muta'allim* koje se odnose na uče- nje i studiranje. Sve ovo se, ustvari, odnosi na ponašanje u različitim prilikama.¹

Tokom emevijskog perioda pojam *edeb* stekao je i drugo značenje te je obuhvatao književnost i kulturu Arapa.

Islamizacijom velikog dijela svijeta i dodirom sa stranim kulturama u vrijeme Aba- sija, širio se i sadržaj pojma *edeb*. Pored arapske književnosti i kulture, uključivao je humane zna- nosti i discipline drugih muslimanskih naroda, poput Perzijanaca, a obuhvatao je i književnost, znanost i filozofiju drugih civilizacija, poput in- dijske i grčke.²

Od vremena Abasija islamsko značenje pojma *edeb* postepeno je ograničavano na lijepu književnost, profesionalnu i društvenu etikeciju te se u tom značenju i danas upotrebljava.

U savremenom dobu pojam *edeb* i množina *ādāb* su sinonimi za književnost u najspecifičnijem smislu te riječi: *Ta'rih al-adāb al-ʿarabiyya* je *Historija arapske književnosti*, *Kulliyya al-ādāb* je *Fakultet za književnost* na univerzitetima organiziranim na evropski

način.³ Pojam *edeb* i drugi derivirani oblici u Muftićevom *Arapsko-bosanskom rječniku* imaju sljedeća značenja:⁴

اَدْب . اَدْب	edeb, edbun – prirediti gozbu, za(čuditi) se;
اَدْب	eddebe – odgojiti; izobraziti; školovati; popraviti, disciplinirati; kazniti
اَدْب ج اَدَاب	edeb, mn. ādāb – odgoj(enost); lijepo ponašanje, uljudnost, uglađenost, pristojnost, učtivost; obrazovanje, naobrazba; humanistička nauka; (lijepa) književnost, beletristika, literatura

U našem jeziku izraz *edeb*, koji u svojoj osnovi sadrži pojam *edeb*, upotrebljava se kad se želi kazati da je dijete nemirno, nestašno, hiperaktivno, neodgojeno.

Pojam *terbijet*

Terbijet u arapskom jeziku općenito upućuje na *rast, povećavanje, uzvišenje, hranje- nje*. U osnovi, *terbijet* znači *njegovanje, nošenje, opskrbljivanje, hranjenje, gojenje, uzrokovanje rasta, podizanje, nošenje do faze zrelosti, pripri- tomljavanje*.

Pojam *terbijet* i drugi derivirani oblici u Muftićevom rječniku imaju značenja:⁵

رَبَو , رَبَا	rebā – povećati se, umnožiti se
رَبِي	rebā – (na, od, po, uz) rasti /dijete
رَبِي	rebbā – pustiti da (na)raste; (uz, od, pod) gojiti, othraniti; od (uzgajati); obrazovati; podučavati; razvijati, kultivirati

1 F. Gabrieli, *The Enciclopedia of Islam*, volume 1, E. J. Brill, Leiden, 1979, str. 175.

2 Syed Muhammad Naquib al-Attas, *The concept of education in Islam: a framework for an Islamic philosophy of education*, International Institute of Islamic Thought and Civilization, International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur, 1991, str. 36.

3 F. Gabrieli, *The Enciclopedia of Islam*, volume 1, A-B, E. J. Brill, Leiden, 1979, str. 176.

4 Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997., str. 18.

5 Isto, str. 509.

تَرْبِيَّةٌ	terbijjet – odgoj; uzgajanje; obrazovanje; obuka; podučavanje, nastava; pedagogija; razvijanje; odgojnost, uljudnost, ugladenost, učtivost
-------------	--

Terbijjet u prvom redu upućuje na ishranu: ispunjenje čovjekovih potreba koje se odnose na hranu i piće. Ova riječ kasnije je upotrijebljena da ukaže na *ishranu uma, duha, osjećaja i svijesti* – aspekata koji grade individualno ljudsko biće.⁶

Pojam *terbijjet* u novije vrijeme upotrijebljava se da bi se označio islamski odgoj i obrazovanje. Mnogobrojna djela na arapskom jeziku koja tretiraju pitanje islamskog odgoja i obrazovanja danas se pišu pod nazivom *Al-tarbiyya al-islamiyya*.

3. Edeb, a ne terbijjet u definiranju islamskog odgoja i obrazovanja

Syed Muhammad Naquib al-Attas smatra da se islamski odgoj i obrazovanje odnosi na *te'dīb*, izveden iz pojma *edeb*, a ne na *terbijjet* koji oslikava zapadni koncept obrazovanja usmjeren fizičkim i materijalnim ciljevima. Engleski izraz *educate* (*education*), koji je pojmovno povezan sa latinskim izrazima *educare* i *educatio*, znači *iznijeti, razviti iz latentnog ili potencijalnog stanja*, što upućuje na fizičke i materijalne stvari i nisu ograničeni samo na čovjeka već obuhvataju i životinjske vrste.⁷

Al-Attas kroz nekoliko primjera razjašnjava da, gledajući semantički, pojam *terbijjet* nije adekvatan za prenošenje termina koncepcije odgoja i obrazovanja u islamskom duhu:

1. U *prvom primjeru* pojam *terbijjet* razumijevan u smislu odgoja i obrazovanja, kako se danas koristi, ne nalazi se ni u jednom od velikih arapskih rječnika. Prema Al-Jawheriju, pojam *terbijjet* i neki drugi oblici imaju značenja *gajenja, hranjenja, gojenja* i ta značenja se odnose na sve stvari koje rastu, kao što su djeca, biljke i slično. Primjena ove riječi,

dakle, nije ograničena samo na čovjeka, pa se njezino semantičko polje prostire i na druga područja: minerale, rastinje i životinje. Odgoj i obrazovanje je, međutim, u islamskom smislu svojstveno samo čovjeku.⁸

Štaviše, u svojoj osnovi *terbijjet* nosi ideju posjedovanja, kao što su potomci, *posjed* njihovih roditelja i sasvim je uobičajno da *posjednik* primjenjuje *terbijjet* na predmete posjedovanja. Posjed ovdje znači nešto relativno, jer istinski posjednik svega je Bog, dž.š., Opskrbitelj, Uzgajatelj, Njegovatelj, Gospodar i Posjednik svega, gdje su ovi i drugi epiteti označeni jednim pojmom *Al-Rabb*. Prema tome, riječ *rabba* i druge izvedenice, kad se primijene na čovjeka i životinje, označavaju posuđenu imovinu. Ono što oni čine sa ovom posuđenom imovinom je *terbijjet*, a to je *gajenje, nošenje, opskrbljivanje, hranjenje...*, što, svakako, nije odgoj i obrazovanje, jer ono primarno uključuje znanje koje se odnosi samo na čovjeka i osobito na čovjekov razum.⁹

Budući da element znanja i inteligencije nije prirodan pojmu *terbijjet*, odgojno-obrazovni proces koji čini da čovjek prepozna i prizna svoj položaj u odnosu na Boga, dž.š. (njegovog istinskog Posjednika), i da djeluje u skladu s tim, ustvari, nije pitanje *terbijjeta* već *te'dība*, jer *edeb* prema Bogu, dž.š., izraz je iskrenog služenja izraženog u *ibadetu* ('ibādah). Prema tome, čovjekov odgovor na Božije stvaranje, opskrbljivanje, održavanje, posjedovanje jest *te'dīb*.

2. U *drugom primjeru*, u pogledu stava da je pojam *terbijjet* u značenju *odgoj i obrazovanje* evoluirao iz kur'anske upotrebe pojmova *rabā* i *rabba*, Al-Attas razjašnjava da temeljno značenje ovih pojmova, uključujući i sami izvor Kur'an-i kerima, ne pruža suštinske elemente znanja, inteligencije i vrline, koji su, ustvari, elementi istinskog odgoja i obrazovanja.

Kad nas Allah, dž.š., podstiče da bude-mo ponizni i pažljivi prema našim roditeljima i da kažemo:

وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

"I krilo poniznosti iz samilosti im rasprostri i reci: Gospodaru moj, Ti im se smiluj baš kao

6 <http://www.theamericanmuslim.org>

7 S. M. N. Al-Attas, *The concept of education in Islam*, str. 23.

8 Isto, str. 29.

9 Isto, str. 30.

što su i oni mene nje govali kad sam bio mali".¹⁰

Termin *rabbeyānī* ovdje znači *rahmet* – označavajući milost ili ljubaznost. To upućuje na hranjenje, ljubav, odijevanje, skrb, nje govanje – ukratko njegu koju roditelji pružaju svojoj djeci. Paus *irham humā* upućuje na milost a *rabbayānī* na *terbijet*.¹¹

Kad se odnosi na Boga, dž.š., koji stvara, hrani, održava, opskrbljuje, gaji i posjeduje, takva djela, zbog kojih je Bog, dž.š., nazvan *Al-Rabb*, djela su rahmeta ili milosti. A kad je to čovjek, koji po analogiji svojim potomcima čini slična djela, to je nazvano *terbijet*.

Pojam *terbijet* u svom značenju ne uključuje element znanja. Da se milost (*rahmet*) razlikuje od znanja (*ilm*), očigledno je iz Časnog Kur'ana, u kome su pojmovi *milosti* i *znanja* u sljedećem slučaju odvojeni veznikom *i* (و - waw) i u kome se kaže:

وَسَعَتْ كُلُّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا

„Gospodaru Naš! Ti samilošću i znanjem svaku stvar obuhvataš”.¹²

3. U trećem primjeru, iz Faraonovih riječi, kad se obratio Musāu, a.s.:

أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا

„A faraon reče: 'Zar nismo Mi tebe među nama odgajali'¹³ kao dijete?’,¹⁴

prema Al-Attasu, ne trebamo izvoditi zaključak da je Faraon odgajao poslanika Musāa, a.s. Njegov iskaz *nurabbike* je primjena *terbijeta* koji, jednostavno, znači gajenje koje neminovno ne uključuje znanje u gajenju.¹⁵

4. Kad je u pitanju pojam *rabbānī* (رَبَّانِي), čak kad bi se i dozvolilo dovođenje znanja u vezu sa pojmom *rabba*, značenje pojma

10 Kur'an, *Al-Isrā'*:24

11 S. M. N. Al-Attas, *The concept of education in Islam*, str. 31-32.

12 Kur'an, *Al-Mu'min*:7

13 U Korkutovom prijevodu Kur'ana izraz *nurabbike* preveden je rječju *gojiti*, dok je u prijevodu prof. dr. Enesa Karića izraz *nurabbike* preveden *odgajati*

14 Kur'an, *Aš-Šu'arā'*:18

15 S. M. N. Al-Attas, *The concept of education in Islam*, str. 32.

rabbānī upućuje na posjedovanje znanja, a ne na ulijevanje ili sticanje znanja te, stoga, ne ukazuje na odgoj i obrazovanje u smislu koji mi potenciramo. Prema Ibn 'Ubejdu, pojam *rabbānī* nije, ustvari, arapski, već hebrejski ili sirijski. Sva tri slučaja u Kur'anu u kojima je spomenut pojam *rabbānī* upućuju na jevrejske rabine.

Al-Attas upotrebljava koncept (ma'na) edeba u ranom značenju ovog pojma, prije inovacija koje je dobio u literarnom ozračju.

5. Edeb je u originalnom i temeljnom smislu poziv na sohbət sa zifafetima (najukusnija jela i pila), što podrazumijeva da je domaćin čovjek časti i prestiža i da su na sohbetu prisutno mnogo ljudi rafiniranih kvaliteta. Zifafeti će se dijeliti u skladu sa pravilima rafiniranog ponašanja i etikecije, a onda će i znanje, na isti način, biti uzvišeno i raspodijeljeno i njemu će se pristupati ponašanjem koje dolikuje njegovoj uzvišenoj prirodi. Na ovaj način, analogno kažemo da je znanje hrana i život duše. Ova analogija poziva na sohbət na kome se dijeli najukusnija hrana i znanje koje hrani intelekt i dušu, duboko je izražena u hadisu koji prenosi Ibn Mas'ūd, r.a.:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ مَادِبَةٌ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ. فَتَعَلَّمُوا مِنْ مَادِبَتِهِ

„Zaista je ovaj Kur'an Allahov sohbət (ma'dūbah) na Zemlji, pa podučavajte se, onda, za njegovom sofrom”.

U *Lisānu'l-Arabu* stoji da *ma'dūbah* znači *ma'dat*, pa je, dakle, Kur'an-i kerim Allahov, dž.š., poziv na duhovni sohbət na zemlji, a mi se potičemo da sudjelujemo u traženju istinskog znanja na tom sohbetu.¹⁶

6. U sljedećem hadisu pojmovna veza između znanja (*ilma*) i edeba još je izraženija i ukazuje na sličnost između ova dva pojma. Odgoj je ono što je Poslanik, a.s., mislio pod edebom kad je rekao:

أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي

„Moj Gospodar me odgojio i učinio moj odgoj najljepšim”.

Riječ *eddebe* u hadisu, prema Ibni Manzuru, sinonim je riječi *alleme* (podučavati), koju

16 S. M. N. Al-Attas, *Islam i sekularizam*, str. 213.

Al-Zadždžadž pripisuje Božijem načinu podučavanja Svoga Poslanika.¹⁷

Teđib je precizan i ispravan pojam da se njime označi odgoj i obrazovanje u islamskom duhu i on u svojoj strukturi uključuje: znanje (*'ilm*), podučavanje (*ta'lim*) i *terbijet*.

Teđib u najširem smislu označava sveobuhvatni duhovni i materijalni život čovjeka koji usađuje vrlinu dobra i sticanje dobrih kvaliteta i svojstava. Al-Attas definira edeb kao disciplinu tijela, uma i duše; disciplinu koja osigurava raspoznavanje i priznavanje čovjekova mjesta u odnosu prema njegovim fizičkim, intelektualnim i duševnim kapacitetima i potencijalima, raspoznavanje i priznanje činjenice da su znanje i postojanje uređeni hijerarhijski.

Kako su znanje i obrazovanje svojstveni samo čovjeku, prepoznavanje i priznavanje stvari u poretku stvorenja odnosi se primarno na njegovo prepoznavanje i priznavanje svog mjesta u odnosu na samog sebe, porodicu, društvo, zajednicu.

Budući da je čovjek jedino biće koje posjeduje dvojni prirodu sa dvije duše (nafsān) – racionalnu (al-nafs al-nātiqa) i animalnu (al-nafs al-hayawāniyya), čovjekov edeb prema samom sebi ogleda se u tome da njegova niža animalna duša prepozna i prizna svoje podređeno mjesto u odnosu na višu racionalnu dušu.¹⁸

Edeb prema drugom čovjeku ogleda se u tome da prepoznamo njegovu inteligenciju, ahlak i ruhanijet. Takva spoznaja vodi istinskom poštovanju i ljubavi.

Teđib bi se, ustvari, mogao prevesti kao odgoj (od-gojiti = prestati gojiti) i (obraz)ovanje, kako to prof. dr. Mujo Slatina ističe u svojim radovima,¹⁹ a pojam *terbijet* bi značio *gojiti*, *hraniti*, što upućuje na fizičke i materijalne stvari.

U literaturi, također, često susrećemo naziv *mu'eddib*, ne u smislu današnjeg

odgajatelja u sirotištima ili đačkim domovima, nego u značenju visoko rangiranog učitelja koji znanjem i podučavanjem islamskim naukama i vrlinama, tj. edebom, odgaja studente.²⁰

Edeb se identificira kao znanje o svrhama (ciljevima) traženja znanja. Znanje uključuje vjeru i vjerovanje (imān) i cilj traženja znanja u islamu je da proizvede dobrog čovjeka, a ne – kao što je slučaj u zapadnoj civilizaciji – da proizvede dobrog građanina. Mnogo je važnije proizvesti dobrog čovjeka nego građanina – zato što je dobar čovjek u isto vrijeme dobar građanin, ali dobar građanin ne mora biti dobar čovjek.

4. Rezime

Pojmovi *edeb* i *terbijet* su kroz povijest dobivali različite konotacije. U svom najranijem značenju, pojam *edeb* imao je društveno i etičko značenje. Tokom emevijskog perioda, edeb je obuhvatao književnost i kulturu Arapa, dok je u vrijeme Abasija uključivao humane znanosti i discipline drugih muslimanskih naroda, pa čak i drugih civilizacija, kao što su indijska i grčka.

U savremenom dobu pojam *edeb* i množina *ādāb* sinonimi su za književnost. U skorašnje vrijeme pojam *terbijet* upotrebljava se da bi se označio islamski koncept obrazovanja.

Syed Muhammed Naquib al-Attas smatra da se islamska edukacija ne može suštinski odnositi na *terbijet*, koji odlikava zapadni koncept obrazovanja, nego na *edeb*. Pojam *terbijet* razumijevan u smislu odgoja, kako se danas koristi, ne nalazi se ni u jednom od velikih arapskih rječnika, ne sadrži elemente znanja i njegovo semantičko polje prostire se i na druga područja: minerale, rastinje i životinje. Odgoj i obrazovanje je, međutim, svojstveno samo čovjeku, koji je jedini odlikovan intelektom. *Teđib* je precizan i ispravan pojam da se njime definira odgoj i obrazovanje u islamskom duhu i on u svojoj strukturi uključuje: znanje (*'ilm*), podučavanje (*ta'lim*) i *terbijet*.

17 S. M. N. Al-Attas, *The concept of education in Islam*, str. 26.

18 Isto, str. 24.

19 Mujo Slatina, „Odgoj – najkraći put uzdizanja čovjeka do humaniteta“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, 2000., Sarajevo.

20 Autori, Traljić Mahmud..., *Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu: 450 generacija*, Sarajevo, 2000, str. 34.

Literatura

---

1. Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, preveo prof. dr. Enes Karić, FF Bihać, 2006.
2. Al-Attas, Syed Muhammed Naquib, *The concept of education in islam – A framework for an Islamic philosophy of education*, ISTAC, International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur, 1991.
3. Al-Attas, Syed Muhammed Naquib, *Islam i sekularizam*, preveo Džemaludin Latić, Bosančica-print, Sarajevo, 2003.
4. Slatina, Mujo, *Odgoj – najkraći put uzdizanja čovjeka do humaniteta*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Sarajevu, 2000., Sarajevo.
5. Muftić Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
6. Gabrieli. F., *The Enciclopedia of Islam*, volume 1, E. J. Brill, Leiden, 1979.
7. Autori, Traljić Mahmud..., *Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu: 450 generacija*, Sarajevo, 2000.
8. Nasr, Seyyed Hossein, *Tradicionalni islam u modernom svijetu*, El-Kalem, Sarajevo.
9. <http://www.theamericanmuslim.org>
10. <http://www.thebook.org>

Summary

TERMS 'EDEB' AND 'TERBIJJET IN DEFINITION OF ISLAMIC EDUCATION AND UBRINGING

Dina Sijamhodžić-Nadarević

Terms edeb and terbijjet have had different connotations throughout the history. In the early times, the term edeb used to have both social and ethical meaning. During the Ummayyad period, the term edeb depicted only Arab literature and culture, while in the Abbasid period the same term encompassed the humanities and disciplines of all Muslims, as well as other civilizations, such as Indian or Greek.

In the contemporary meaning, term edeb and its plural version ādāb are synonyms for literature only. Laterly, the term terbijjet has been used to denote an Islamic concept of education.

Syed Muhammed Naquib al-Attas is of the opinion that, when it comes to Islamic education, this particular type of education cannot be called terbijjet, since the term is used to depict the Western concept of education, and, therefore, not in the same way the term edeb had been used in ancient times. The term 'terbijjet' meant in the sense of upbringing, as it is being used nowadays, cannot be found in any relevant Arabic dictionary, it conveys no meaning of knowledge, while, at the same time, semantically, carries a specific meanings in the context of minerals, plants and animals. Upbringing and education are, on the other hand, qualities of a human being, as the only living creature imbued with intellect. Therefore, Terbijjet should be a precise and correct term to depict upbringing and education in the spirit of Islam, as this term encompasses all of the following: knowledge ('ilm), teaching (ta'lim) and terbijjet.

موجز

مصطلحا «الأدب» و «التربية» في تعريف التربية والتعليم في الإسلام

دينا سيامخوجيتش-ناداريفيتش

اتخذ مصطلحا الأدب والتربية على مر العصور معاني مختلفة. فمنذ البداية كان مصطلح «الأدب» ذا معنى اجتماعي وأخلاقي، بينما شمل هذا المصطلح خلال الحقبة الأموية آداب العرب وثقافتهم، وفي العهد العباسي دخلت فيه العلوم والفنون الإنسانية للشعوب المسلمة الأخرى وللحضارات الأخرى أيضا كالحضارتين الهندية واليونانية.

وفي العصر الحاضر تعبر كلمة الأدب والآداب عن الأعمال الأدبية، بينما بدأ استخدام مصطلح «التربية» منذ فترة ليست بالبعيدة للتعبير عن التعليم الإسلامي.

يعتبر سيد محمد نجيب العطاس أن التعليم الإسلامي لا يمكن أن يتعلق جوهريا بالتربية التي تصور النمط الغربي للتعليم، إنما يتعلق بالأدب. إن مصطلح التربية بالمعنى الذي يستخدم به اليوم غير موجود في أي من المعاجم العربية الكبيرة، ولا يتضمن عناصر المعرفة، بل إن حقله الدلالي يمتد ليشمل مناطق أخرى: كالمعادن والنباتات والحيوانات. بيد أن التربية والتعليم صفتان خاصتان بالإنسان، هذا المخلوق الوحيد الذي حباه الله بالعقل. إن مصطلح «التأديب» هو المصطلح الدقيق والسليم للتعبير عن التربية والتعليم في الإسلام، حيث أنه يضم في بنيته: «العلم» و «التعليم» و «التربية».